

**Чернівецький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету**

Кафедра фінансів, обліку і оподаткування

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**Управління фінансовими ризиками в банківській діяльності
(Чернівецького відділення Приватбанку №5)**

Студента/тки 2 курсу, денної
форми навчання, спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок»
Спеціалізації «Державні фінанси»

(підпис студента)

Яшук
Владислав Петрович

Науковий керівник:
к.е.н., доцент

(підпис керівника)

Грицюк
Ілля Васильович

Завідувач кафедри фінансів,
обліку і оподаткування, д.е.н.,
професор

(підпис)

Чорновол
Алла Олегівна

Чернівці 2023

ЗМІСТ

	ВСТУП	
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКУ	ЗАСАДИ ФІНАНСОВИМИ
	1.1. Фінансові ризики: сутність та класифікація	
	1.2. Методичні підходи до оцінки фінансових ризиків	
	1.3. Система управління ризиками банківської діяльності	
	Висновки до розділу 1	
РОЗДІЛ 2.	ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ БАНКІВ З УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ	
	2.1 Розвиток банківського сектору в умовах кризи	
	2.2. Комплексна оцінка ефективності управління ризиком АТ «Приватбанк»	
	2.3. Вплив кризи на рівень банківських ризиків	
	Висновки до розділу 2	
РОЗДІЛ 3.	3. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКУ	
	3.1. Міжнародний досвід проведення стрес-тестування банків	
	3.2. Інструменти стратегічного управління фінансовими ризиками банку в умовах кризи	
	3.3. Визначення стратегії управління фінансовими ризиками банку за рівнем їх суттєвості	
	Висновки до розділу 3	
	ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
	ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні банки, змушені функціонувати в умовах економічної нестабільності, військових дій, динамізму нормативного регулювання, діджиталізації та зростаючої конкуренції, стикаються з різноманітними ризиками. Ці ризики включають кредитний, валютний, процентний, операційний, ліквідності та інші, які можуть викликати втрати чи додаткові витрати, а навіть призвести до банкрутства.

Військові події на території України призвели до значних ризиків для макроекономічної та фінансової стабільності банківської системи. Кредитний ризик визначений Національним банком як найбільш значущий для банківських установ. Протягом 2022 року корпоративне кредитування зросло завдяки програмам державної підтримки, але роздрібне кредитування скорочувалося, а іпотечне припинилося.

НБУ вніс зміни до нормативно-правових актів для оцінки кредитного ризику в умовах воєнного стану. Також внесено зміни до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків, щоб зменшити вагу ризику за споживчими кредитами, що дозволяє банкам використовувати капітал для часткового покриття збитків від військових дій.

НБУ передбачає, що при подальшій реалізації кредитного ризику витрати банків можуть перевищити 20% вартості портфелю за таких же макроекономічних умов.

Тому необхідність ефективної системи управління ризиками становить обов'язковий елемент для існування та розвитку як окремого банку, так і всієї банківської системи. У зв'язку з цим, пошук і вдосконалення інструментів для ефективного управління ризиками в банку стає надзвичайно актуальним завданням, яке вимагає глибокого та докладного вивчення.

Стратегічне управління фінансовими ризиками визначається як ключовий елемент для забезпечення стійкого розвитку банку, оскільки зростання ролі антикризового менеджменту вимагає нових підходів до розробки та

впровадження банківських продуктів, механізмів та залучення додаткового капіталу. Тому формування чіткої стратегії управління фінансовими ризиками є однією з ключових проблем нашого часу.

Багато досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених приділено проблемі створення ефективної системи банківського ризик-менеджменту. Зарубіжні дослідники, такі як І. Ансофф, С. Братанович, Х. Грюнінг, Г. Клейнер, Дж. Маршал, П. Роуз, Дж. Шортрид, і вітчизняні вчені, такі як І. Аберніхіна, В. Бобил, Г. Белоглазова, Т. Васильєва, Ю. Воронін, В. Гамза, О. Заруцька, Т. Калініна, С. Козьменко, Л. Марценюк, Р. Павлов, І. Парасія-Вергуненко, Л. Примостка, О. Топоркова, внесли значний вклад у цю область. Проте основною проблемою залишається те, що стратегії управління фінансовими ризиками, які ефективні в нормальних умовах, стають менше результативними в умовах кризи.

Отже, необхідно подальше дослідження компонентів стратегічного управління фінансовими ризиками банку в умовах фінансової нестабільності. Вибір теми роботи та основні напрямки її дослідження визначаються актуальністю цього наукового завдання.

Метою даного дослідження є теоретико-методичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо стратегічного управління фінансовими ризиками в умовах кризи.

Для досягнення цієї мети передбачено виконання наступних завдань: узагальнити теоретико-методологічні засади щодо визначення сутності фінансових ризиків та стратегії управління фінансовими ризиками для теоретичної концептуалізації системи ризик-менеджменту банку; проаналізувати стан банківського сектору України з точки зору управління фінансовими ризиками.

Визначити взаємозв'язок між конкретним видом фінансового ризику та певним центром відповідальності банку з метою удосконалення методичного інструментарію ідентифікації, оцінювання та управління системою ризик-менеджменту; виокремити основні функції обліково-аналітичного забезпечення системи ризик-менеджменту банку для удосконалення стратегії управління

фінансовими ризиками; розробити напрямки самооздоровлення банку, які повинні бути інтегровані в стратегію управління фінансовими ризиками та базуватися на плані відновлення фінансової стійкості в умовах кризи; проаналізувати сучасну систему антикризового ризик-менеджменту як складову стратегії управління фінансовими ризиками; обґрунтувати підходи до стратегічного управління фінансовими ризиками банку як в звичайних, так і в умовах кризи; вдосконалити методичні засади визначення рівня суттєвості фінансового ризику, який агрегує бальні оцінки якісних та кількісних компонентів ризику.

Об'єктом дослідження є процес стратегічного управління фінансовими ризиками банку в умовах кризи. **Предметом дослідження** є сукупність науково-методичних та практичних підходів до стратегічного управління фінансовими ризиками в умовах кризи.

Для проведення дослідження використовуються різні методи, включаючи наукову абстракцію, аналіз, синтез, порівняння, групування, структурний аналіз, системний аналіз, економічний аналіз, конструктивні та абстрактно-логічні методи.

Інформаційною базою дослідження є теоретичні та науково-практичні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, нормативно-правові акти, матеріали Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, фінансова звітність банківських установ.

Обсяг та структура випускної кваліфікаційної роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ

1.1. Фінансові ризики: сутність та класифікація

Банк, у якості ключового елемента фінансової системи та реалізуючи функції трансформатора і посередника, здійснює свою діяльність в умовах ринкової економіки. Очевидно, що в будь-якому сегменті ринку, через свої особливості (зміна кон'юнктури, конкурентна боротьба, зміни у споживчому настрої тощо), жодна діяльність не може вести до досягнення абсолютної визначеності, особливо в умовах глобальної економічної нестабільності, викликаній військовими діями. Банківський сектор, як правило, піддається жорсткому регулюванню з боку держави та спеціальних органів нагляду в більшості країн світу.

Однак упродовж останнього десятиліття інновації на фінансових ринках призвели як до появи нових можливостей для банків, так і до наростання конкуренції між ними та небанківськими фінансово-кредитними установами. Це призвело до збільшення та диференціації банківських ризиків, що стали неодмінною частиною економічного процесу. Більшість вчених досліджують типові банківські ризики, такі як кредитний, валютний, ліквідності, зміни відсоткових ставок, ринковий, юридичний, операційно-технологічний, репутаційний та стратегічний ризики.

З інтернаціоналізацією та реструктуризацією банківської системи виникла необхідність усвідомлення та дослідження нового виду ризиків - ризиків, пов'язаних із залученням банку до легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Збільшення різноманітності фінансових інструментів на ринку (диверсифікація ринку цінних паперів, нові банківські продукти, інтернет-банкінг тощо) надає банкам більший доступ до грошових коштів, що значно підвищує

рівень ризику відмивання кримінальних доходів. Проблемою в управлінні ризиками у банках є саме визначення та розпізнання дій для їх зменшення.

Аналізуючи сутність "банківського ризику", вчені виявляють спробу адаптації категорії "ризик" до визначення його походження в банківській сфері. Невизначеність у розумінні концептуального і сутнісного змісту категорії "банківський ризик" у сучасних економічних дослідженнях, як на наш погляд, обумовлена спробою узагальнити широкий спектр різних факторів небезпеки та їх можливих наслідків для різних видів операційної діяльності банку. Однією з причин цієї тенденції можна визначити суперечливість позитивних, негативних і нульових наслідків, що виникають в результаті ризику.

Ця характеристика ризику виявляється в тому, що, з одного боку, ризик позитивно впливає на соціально-економічний та науково-технічний прогрес у сфері банківської діяльності. З іншого боку, це може вести до авантюризму, потенційних втрат та зниження ефективності фінансово-кредитних установ. При нульовому результаті не спостерігається ані позитивних, ані негативних наслідків. В типовому розумінні терміну "ризик" розглядають як "можливість небезпеки, невдачі або випадкової дії з надією на сприятливий результат".

У банківській сфері ризик – це ймовірність втрати частини доходів, збитків чи додаткових витрат, які можуть виникнути внаслідок фінансових операцій [8]. Національний банк України визначив дев'ять основних категорій ризиків, які є найбільш повними для ефективності банківської діяльності в Україні: кредитний, ліквідності, зміни процентних ставок, ринковий, валютний, операційно-технологічний, репутаційний, правовий і стратегічний. Ці категорії можуть бути взаємопов'язаними, тобто один продукт чи послуга можуть ставити банк перед численними ризиками. Ця класифікація ризиків відображає підхід Національного банку України до ідентифікації банківських ризиків, проте не є вичерпною, і кожен банк може доповнювати її відповідно до власного розуміння ризиків у своїй діяльності. У зв'язку з цим, банки повинні розробляти власну нормативно-правову базу для управління конкретними категоріями ризиків, враховуючи

світову та вітчизняну практику, зокрема Базельського комітету з банківського нагляду, та принципи корпоративного управління.

Специфіка банківських ризиків обумовлена унікальністю функцій, зокрема трансформаційних, що відрізняють банки від інших економічних суб'єктів. Позитивний результат у вирішенні цих завдань напряду залежить від ефективності банківських дій, обсягів здійснення кредитних операцій та рівня ризиків, пов'язаних з їх управлінням.

Найповнішою класифікацією буде групування вказаних ризиків в табл. 1.1 з виділенням всіх підгруп ризику та виявленням їхніх негативних наслідків.

Таблиця 1.1

Класифікація ризиків у банківській діяльності

Група ризику	Клас ризику	Категорія ризику
Зовнішні ризики	Ризики операційного середовища	<ul style="list-style-type: none"> -політичний ризик; -нормативно-правові ризики; -соціальний ризик; -ризик країни; -ризик конкуренції; -ризик стихійних лих; -макроекономічний ризик; -форс-мажорні ризики; -репутаційний ризик; -галузевий ризик; -ринковий ризик; -інфляційний ризик; -процентний ризик; -технічний ризик
Внутрішні ризики	Функціональні ризики	<ul style="list-style-type: none"> -стратегічний ризик; -технологічний ризик; -операційний ризик; -документарний ризик; -ризик транзакції; -ризик зловживань; -юридичний ризик
	Фінансові ризики	<ul style="list-style-type: none"> -кредитний ризик; -процентний ризик; -ризик ліквідності; -інвестиційний ризик; -валютний ризик; -базисний ризик; -депозитний ризик

Національний банк України (НБУ) під фінансовими ризиками розуміє ризики, які можливо кількісно визначити.

Класифікацію банківських ризиків за методологією НБУ наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Класифікація банківських ризиків за методологією НБУ

Група	Вид	Складові
Фінансові ризики (висока ймовірність визначення кількісної величини ризику)	кредитний	ризик країни трансфертний ризик ризик контрагента ризик інвестицій у дочірні компанії
	ліквідності	балансовий ризик ризик ліквідності ринку
	процентний ризик банківської книги	ризик розривів базисний ризик ризик опціонності
	ринковий	ризик дефолту процентний ризик торгової книги ризик кредитного спреду фондовий ризик валютний ризик товарний ризик ризик волатильності
Функціональні ризики (низька ймовірність визначення кількісної величини ризику)	ризик репутації - комплаєнс-ризик юридичний стратегічний	

Отже, в цій роботі під фінансовими ризиками розуміються ті ризики, які мають високу ймовірність визначення кількісної величини та виникають під час здійснення активних та пасивних операцій установи, включаючи банк.

Проводячи систематизацію та узагальнення всього вище сказаного, можна зробити висновок, що правильна ідентифікація і класифікація ризиків у банках є гарантом стабільного функціонування банку. Це особливо важливо в умовах постійної глобалізації економічних процесів, оскільки не виключено виникнення нових ризиків, які досі не були досліджені.

1.2. Методичні підходи до оцінки фінансових ризиків

Багато українських банків застосовують загальноприйняті методи оцінки ризиків перед тим, як надавати клієнтам різні послуги. Важливо відзначити, що згідно з вимогами Базельського комітету з банківського нагляду: «банки, що використовують внутрішні рейтингові моделі, мають проводити комплексні стрес-тести для оцінки достатності капіталу». Оцінку кредитного ризику банку через стрес-тестування слід розглядати як ключовий елемент його системи управління, включаючи оцінку потенційного впливу небажаних подій або стресових ситуацій на прибуток та/або капітал банку. Наголошено, що стрес-тестування значно розширює можливості оцінки та управління ризиками. Результати стрес-тестів виявляють ризики та слабкі сторони банків, допомагають розробити відповідні коригувальні заходи [16].

Ефективність процесу управління ризиками в значній мірі залежить від оперативності реакції керівників на зміни кон'юнктури ринку, зокрема фінансового стану банків. Важливо провести повний аналіз всіх можливих ризиків банку, використовуючи математичні методи, оскільки неточна або неповна оцінка може призвести до значних збитків.

Наш погляд підкреслює, що при оцінці рівня ризику банківської установи слід використовувати не один метод, а комбінацію їх для отримання найточніших результатів. Таким чином, статистичний метод може бути поєднаний з аналітичним та експертними методами, або ж використовувати комбінований метод.

Вимірювання ризику може бути:

Кількісним (з використанням числових значень для визначення ймовірності та величини ризику через статистичні і математичні методи);

Якісним (з використанням нечислових значень для оцінки ризиків, зазвичай отриманих від експертів банку);

Змішаним (з використанням як числових, так і нечислових значень для оцінки ризиків).

Кількісні методи аналізу зазвичай виявляються витратними, оскільки потребують значного обсягу статистичної інформації та використання спеціалізованого програмного забезпечення. За час, витрачений на здобуття кількісних оцінок ризику, може відбутися реалізація цього ризику, особливо в період економічної нестабільності, коли величина ризику може раптово змінитися.

Щодо якісних методів оцінки ризику, важливо відзначити, що ключовою умовою для отримання прийнятних результатів є висока кваліфікація експерта в області. Це може бути досягнуто, залучивши як знавців ключових керівників та топ-менеджерів банку.

Якісна оцінка фінансового ризику виконується в умовах відсутності достатньої бази статистичних даних і полягає у експертних оцінках, які допомагають сформувати структуру банківських ризиків. Основним завданням якісного аналізу фінансових ризиків є їх ідентифікація.

Результати якісного аналізу служать вихідною точкою для проведення кількісного аналізу, який, у свою чергу, базується на статистичних та аналітичних методах.

При виборі методів оцінки фінансових ризиків банку вирішальну роль грає можливість здійснення кількісної та якісної оцінки, простота розрахунків, тривалість аналізу, точність результатів тощо.

У рамках таких систем розробляються відповідні управлінські рішення, що ґрунтуються на методологічних засадах оцінки та мінімізації банківських ризиків. Стосовно кредитних операцій, проведених банком, розглядається комплекс ризиків, таких як кредитний, валютний та ліквідності. Далі будуть докладно вивчатися методи оцінки кожного з цих ризиків, які використовуються в банківській практиці (табл.1.3.).

В українській практиці існують два основних підходи до зменшення кредитного ризику, які концептуально розділяються на внутрішні та зовнішні методи.

Внутрішні підходи, які переважно використовуються у фінансових установах, включають в себе внутрішнє управління, що включає оцінку кредитного статусу позичальників, встановлення обмежень, нормативів, різноманітних форм і умов кредитування, а також формування резервів.

Таблиця 1.3.

Характеристика методів оцінки банківських ризиків

Методи	Характеристика	Переваги	Недоліки
Статистичний	суть цього методу полягає в аналізі всієї статистики, пов'язаної з ефективністю тих чи інших операцій банку, з метою розрахунку ймовірності збитків.	найбільш точний і обґрунтований метод оцінки ризику при наявності статистичної інформації за великий проміжок часу; невеликі витрати на проведення оцінки ризику	висока трудомісткість робіт; при прогнозуванні на основі короткострокових оцінок ризик одержання помилкових даних досить великий
Аналітичний	передбачає аналіз зон ризику з встановленням оптимального ризику для кожного виду банківської операції та їх сукупності в цілому	простота розрахунків і доступність цього методу для великого кола користувачів; витрати на проведення оцінки ризику за допомогою цього методу невеликі	не враховує впливи конкретних факторів ризику на зростання або зменшення ступеня ризику проекту в цілому; вимагає наявності детальних відомостей про проект або вид діяльності
Метод експертних оцінок	використовується при недостатній кількості інформації або при визначенні рівня ризику напряму діяльності, що не має аналогів	оцінює ті види ризику, імовірність настання яких іншими методами оцінити неможливо; простота розрахунків і доступність	можливі помилки, отримані результати за своєю суттю суб'єктивні
Коефіцієнтний	полягає у розрахунку непрямих (відносних) показників ризикованості	простота й оперативність розрахунків; наявність чіткого алгоритму оцінки ризику	потребує значного обсягу інформації; виникає проблема вибору набору коефіцієнтів, що найбільш адекватно відбиває мету аналізу ризиків
Метод "дерева рішень"	припускає оцінку найбільш імовірних значень результатів залежно від варіантів прийняття розв'язків	висока точність оцінки; дозволяє розглядати різні сценарії розвитку подій, викликані впливом багатьох факторів ризику	значні витрати часу; складність виділення факторів ризику й оцінки ступеню їх впливу на збільшення або зменшення ризику проекту

Щодо зовнішнього підходу до мінімізації кредитного ризику, пов'язаного з позичальником, він полягає в зусиллях банку розподілити ризик через передачу його частини іншим суб'єктам чи об'єктам в рамках юридичних відносин.

Серед таких методів можна виокремити розподіл ризиків, залучення зовнішнього страхування, використання засобів безпеки, отримання гарантій і залучення поручителів [49].

Слід відзначити, що за допомогою SWOT-аналізу, який охоплює якісні так і кількісні методи оцінки фінансових ризиків банку, можна визначити їхній потенціал використання, особливо в період кризи (табл.1.4).

Таблиця 1.4

SWOT – аналізу методів оцінки фінансових ризиків банку

Поле SO (сильні сторони / можливості)	Поле ST (сильні сторони / загрози)	Поле WO (слабкі сторони / можливості)	Поле WT (слабкі сторони / загрози)
<ul style="list-style-type: none"> - ідентифікація фінансових ризиків; - можливість на початковому етапі оцінити ступінь ризикованості банківського продукту; - поєднання взаємодоповнюючих якісних і кількісних методів оцінки; - вироблення ефективної антикризової політики 	<ul style="list-style-type: none"> - можливість аналізу і оцінки різних варіантів розвитку подій; - можливість обліку різних чинників фінансових ризиків в рамках одного підходу, при використанні в них ймовірнісних характеристик 	<ul style="list-style-type: none"> - встановлення орієнтиру в якісному вираженні, наприклад, «мінімальний ризик», «середній ризик», «максимальний ризик»; - зіставлення ефективності різних інструментів управління фінансовим ризиком: уникнення, зниження, прийняття 	<ul style="list-style-type: none"> - можливість спотворення оцінок; - наявність великої кількості варіантів розвитку подій в умовах невизначеності

Отже, комплексне використання якісних і кількісних оцінок фінансових ризиків забезпечить ефективне управління фінансовими ризиками банку в умовах кризи.

1.3. Система управління ризиками банківської діяльності

Незважаючи на значні наукові досягнення в галузі стратегічного управління в банківській сфері, багато аспектів, зокрема роль стратегічного управління у формуванні конкурентних переваг для банків та вдосконалення його методів та інструментів, залишаються поки що недостатньо вивченими, особливо в умовах конкуренції з іноземними банками. Проблемами, які потребують розв'язання, включають усунення перешкод для впровадження стратегічного управління в українських банках. У світлі зростання конкуренції та ризиків важливо розробити систему стратегічного управління, що сприятиме ефективному розвитку та економічній безпеці банків і здатна буде своєчасно й адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики та загрози. У зв'язку з цим, виникає потреба у розробці наукових підходів до формування стратегій управління в банках з урахуванням принципів ризик-менеджменту.

Стратегічне управління відповідає на питання про те, яким чином та якими механізмами банк може стабільно функціонувати, зберігаючи своє фінансове становище в умовах зростання рівня фінансової невизначеності.

Важливо відзначити, що стратегічне управління банківськими ризиками розглядається на кількох рівнях: міжнародному, макро- та мікрорівнях (табл.1.5).

Система управління ризиками банку будується на внутрішній нормативній базі, яка повинна відповідати чинному законодавству, методичним рекомендаціям та нормативам національного регулятора. Ключовим документом, що регламентує процес управління ризиками, є стратегія управління ризиками, де визначається класифікація ризиків, визначаються мета, цілі та завдання ризик-менеджменту. Цей документ описує основні принципи організації та функціонування системи управління фінансовими ризиками банку.

У свою чергу, стратегічне управління фінансовими ризиками включає наступні компоненти: місію та стратегічні цілі; систему управління фінансовими ризиками, що охоплює ідентифікацію, кількісну та якісну оцінку; а також моніторинг та контроль.

Система управління банківськими ризиками має бути економічною, а витрати на її створення, впровадження та функціонування не повинні перевищувати витрати при реалізації цих ризиків.

Таблиця 1.5.

Рівні стратегічного управління банківськими ризиками

Представники рівня	Основні документи	Характеристика
Міжнародний рівень		
Базельський комітет з банківського нагляду; Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності	- основні принципи ефективного нагляду; - Базель-I; - Базель II; - Базель III; - МСФО	розробка стандартів з управління ризиками (ідентифікація, оцінка, моніторинг); - регулювання ризик-орієнтованого та пруденційного нагляду; - розробка міжнародних стандартів щодо формування фінансової звітності з урахуванням банківських ризиків; - встановлення нормативних вимог до капіталу банку
Макрорівень		
Національний регулятор (НБУ)	- методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту; - методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»; - положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах	- визначення методів, які національний регулятор використовує для оцінки ризиків у банках; - розробка рекомендацій щодо управління банківськими ризиками та капіталом; - розробка та впровадження стандартів якості управління ризиками у комерційних банках; - розробка стандартів якості системи ризик-менеджменту у банках
Мікрорівень		
Банк	- організаційна структура системи управління ризиками; - стратегія управління ризиками; - політики управління ризиками; - план забезпечення безперервної діяльності; - план фінансування в кризових ситуаціях	- організація системи ризик-менеджменту банку; - здійснення внутрішнього контролю та аудиту внутрішньої системи ризик-менеджменту; - визначення управлінської звітності щодо управління ризиками;

Для досягнення цієї мети система управління банківськими ризиками повинна гармонійно влітатися в організаційну, фінансову та інші сфери діяльності банку. Крім того, вона повинна використовувати існуюче інформаційне та програмне забезпечення банку, додаючи до нього окремі аналітичні модулі. Оскільки банк оперує в змінюючому середовищі, система управління ризиками повинна ефективно функціонувати в різних умовах, неперервно вдосконалюватися та адаптуватися до постійно змінюючихся умов, враховуючи нові ризики та методи їх управління.

Особливу увагу слід приділити важливому інструменту управління ризиками банку – проведенню стрес-тестування. Цей метод вимірювання ризиків дозволяє оцінити потенційні негативні наслідки впливу різних факторів ризиків, таких як курси іноземних валют, процентні ставки та інші, на банк. Суть стрес-тестування полягає у визначенні рівня вразливості (чутливості) банку до екстремальних, але ймовірних подій. Відповідно до вимог Національного банку України, банки повинні регулярно проводити стрес-тестування для оцінки ризиків у таких сферах, як кредитний, ліквідності, процентний, ринковий та операційний ризик.

Програма стрес-тестування повинна визначати методологію та моделі, періодичність проведення стрес-тестів, ролі та взаємодію учасників процесу, перелік видів ризиків, факторів, припущень, а також інформаційну систему для управління ризиками. Метою стрес-тестування є оцінка ризиків та визначення здатності банку витримати негативні впливи на фінансовий ринок. Цей метод вирізняється своєю надійністю та комплексністю у виявленні та оцінці ризиків, але водночас його головним недоліком є трудомісткість.

Організація та проведення стрес-тестування покладено на відділ ризик-менеджменту банку, а великі банківські установи навіть створюють для цієї мети спеціалізовані підрозділи. Результати стрес-тестування використовуються для розробки плану дій щодо зменшення виявлених ризиків, посилення контролю за найбільш ризикованими клієнтами та впровадження інструментів для реагування на погіршення кредитоспроможності клієнтів на ранніх етапах.

Таким чином, управління банківськими ризиками представляє собою динамічний та безперервний процес, який потребує систематичної перевірки та постійного вдосконалення відповідно до конкретних умов та характеристик конкретного банку. Згідно із здійсненим аналізом літературних джерел, найбільш універсальними методами оцінки фінансових ризиків банку є стрес-тестування та метод аналогій. Головними методами управління цими ризиками є страхування, хеджування, встановлення лімітів, диверсифікація та резервування.

Висновки до розділу 1

Висновки, отримані після проведення аналізу теоретико-методологічних аспектів стратегічного управління фінансовими ризиками банку, можна сформулювати наступним чином:

Проведене дослідження сучасної теорії ризик-менеджменту виокремило загальні елементи в категорії "ризик", включаючи його присутність у всіх сферах економічної діяльності, неможливість точного прогнозування змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі, наявність альтернативних стратегій управління ризиком та ймовірність отримання як прибутку, так і збитків.

Оцінка теоретичних підходів до понять "фінансовий ризик" та "банківський ризик" дозволила висунути власне визначення "фінансові ризики банку": це небезпеки, що виникають під час активно-пасивних операцій банку та мають велику ймовірність кількісного визначення. До цих ризиків відносяться кредитний, ризик ліквідності та ринковий ризик.

На основі аналізу різних підходів до трактування "стратегічного управління фінансовими ризиками" запропоновано власне визначення: це процес, який охоплює методи та інструменти для ідентифікації, оцінки, управління, моніторингу та контролю фінансових ризиків з метою забезпечення місії, стратегічних цілей та розвитку банку.

Ефективне стратегічне управління фінансовими ризиками доцільно здійснювати через центри відповідальності, які визначаються як елементи банку

(бізнес-напрямом), що мають особисту відповідальність керівника за виконання планованих показників та рівень фінансових ризиків, які вони контролюють. Сучасні банки включають такі центри відповідальності, як казначейство, управління корпоративного бізнесу, управління індивідуального бізнесу та управління інвестиційного бізнесу.

Оцінка фінансових ризиків поєднує формальні та неформальні підходи через наявність достовірної інформації для кількісної оцінки та більш ефективний якісний аналіз під час ідентифікації ризиків в умовах кризи.

Система ризик-менеджменту повинна постійно моніторити фінансові ризики, оскільки рівень ризиків є змінною величиною, яка вимагає постійної кількісної та якісної оцінки та коригування, особливо в умовах кризи.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ БАНКІВ З УПРАЛІННЯ РИЗИКАМИ

2.1 Розвиток банківського сектору в умовах кризи

Банківський сектор представляє собою ключовий компонент сучасної ринкової економіки України, зокрема, його основну структуру формують комерційні банки, які володіють інструментами впливу на фінансовий стан економіки. Надійність банківського сектору є однією з важливих умов для успішного розвитку національної економіки. Таким чином, для сталого росту економіки необхідно, щоб банківський сектор був здатний ефективно компенсувати негативний вплив зовнішніх та внутрішніх факторів.

Прозорість та прогнозованість розвитку банківського сектору сприяють більш ефективному визначенню стратегічних напрямків його функціонування, що підвищує привабливість банків для інвесторів та інших учасників ринку.

Розвиток банківського сектору України відбувається в умовах постійної зміни кон'юнктури та непередбачуваності змін зовнішнього середовища. Серед цих чинників важливими є високий рівень фінансової невизначеності, недосконала система ризик-менеджменту, уніфікація банківського сектору як на внутрішньому, так і на світовому ринках, відкритість національної економіки для іноземного капіталу та впливу зовнішніх стейкхолдерів, а також процес диджиталізації банківських продуктів, що став важливим умовою для функціонування під час кризових періодів.

Світові кризи ставлять банківський сектор України в складні умови. Низькі темпи економічного зростання, зміни у платіжному балансі, політична нестабільність та інші фактори впливають на його розвиток. Основні показники банківського сектору за період з 2016 по 2022 роки подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Основні показники банківського сектору України
впродовж 2016-2022 рр.**

Показники	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2020 р.	2021р.	2022р.
Кількість банків, які мають банківську ліцензію	96	82	77	75	73	71	67
З них: з іноземним капіталом	38	38	37	35	33	33	30
У т. ч. зі 100 % іноземним капіталом	17	18	23	33	23	23	22
Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	1 737 271	1 839 958	1 910 614	1 981 594	2 205 915	2 358 324	2 716 794
Надані кредити	1 005 923	1 036 745	1 118 860	1 033 430	960 597	1 065 347	1 036 213
Власний капітал	123 783	161 108	154 960	199 921	209 460	255 514	215 840
Доходи	190 691	178 054	204 554	243 102	250 171	273 863	357 549
Витрати	350 078	204 545	182 215	184 746	210 445	196 488	335 628
Рентабельність активів, %	-12,6	-1,93	1,69	4,26	2,44	4,09	1,04
Рентабельність капіталу, %	-116,74	-15,84	14,67	33,45	19,22	35,08	9,68

Згідно з інформацією у таблиці 2.1, кількість банків на початок 2022 року порівняно з попередньою кризою 2014 року зменшилася в 2,5 рази (з 180 до 67 фінансових установ). На початку 2019 року банківський сектор України відновив свою прибутковість, але з початком 2022 року прибуток скоротився з 58 356 млн. гривень до 39 727 млн. гривень. Рентабельність банківських активів скоротилася з 4,26% (на початок 2020 року) до 1,04% (на початок 2022 року), а рентабельність капіталу зменшилася з 33,45% до 9,68%.

Загальне зниження бізнес-активності під час карантинних обмежень та спаду попиту на кредити й банківські послуги вразливо позначилося на процентних та комісійних доходах банків. Падіння економічної активності в сегменті малого та середнього бізнесу суттєво скоротило чисті комісійні доходи банків, проте

наприкінці 2021 року відбулася їх стрімка рекуперація завдяки переходу значної частини клієнтів до обслуговування онлайн. Пандемія також прискорила структурні зміни в попиті, які за звичайних обставин можуть зайняти кілька років (наприклад, збільшилися вимоги до онлайн-банкінгу). Банки знизили тарифи на безготівкові оплати та перекази, а національний регулятор дозволив віддалену ідентифікацію клієнтів.

Доходи банків також зростали завдяки утриманню високого процентного спреду, оскільки протягом 2021 року ставки за активами та зобов'язаннями знижувалися паралельно. Проте банківський ризик-менеджмент залишається викликом через високий рівень валютного ризику.

Його збільшення можна пояснити тим, що попит на валютні кредити в значній мірі знизився, а ставки за валютними державними цінними паперами впали. Крім того, у 2020 році банки отримали 41,3 млрд гривень чистого прибутку, що на 29% менше, ніж у такому самому періоді 2019 року, коли банківський сектор заробив 58,4 млрд гривень. Хоча COVID-19 погіршив фінансовий стан банків, це виявилось менш вираженим, ніж передбачав національний регулятор. За статистичними даними, з 67 платоспроможних банків 65 банків були прибутковими та отримали чистий прибуток 47,7 млрд гривень, що перекрило збитки інших банків на суму 6,4 млрд гривень. Деякі банківські установи визнали погіршення якості активів через фінансові труднощі своїх клієнтів. Відповідно до цього, витрати на резерви за кредитами у 2022 році зросли на 91% до 20,8 млрд гривень, порівняно з 10,9 млрд гривень у 2019 році [12].

При цьому прибуток банківського сектору є дуже концентрованим: АТ "ПриватБанк" сформував 61% усього прибутку (25,3 млрд гривень), а п'ять найприбутковіших банків забезпечили 89% прибутку. Зауважимо, що з початком кризи значно зменшилося саме споживче кредитування, але при цьому не відбулося перетікання клієнтів із банків до небанківських кредиторів, що свідчить про досить стійку сегментацію позичальників. За думкою експертів, обсяги споживчого кредитування не повернуться до докризових рівнів у найближчий час. Національний регулятор вважає, що кредитні ризики в цьому сегменті

залишаються високими, тому підвищує вагу кредитного ризику для таких банківських кредитів на 150% [15].

У відмінні від споживчого кредитування, протягом 2022 року спостерігалось значне зростання іпотеки, що є унікальним явищем для України з урахуванням глибини кризи та значної фінансової невизначеності. Головним позитивним чинником для іпотеки стало значне зниження її вартості. Стандарти іпотечного кредитування банків залишаються консервативними, орієнтуючись переважно на офіційні доходи домогосподарств та вимагаючи значного першого внеску вартості житла від клієнта. Крім того, ринок житлової іпотеки залишається концентрованим: практично 90% нових кредитів видають п'ять банків.

Окрім військових подій та пандемії COVID-19, банки визначають низку проблем, які ускладнюють активне іпотечне кредитування, такі як хаос на ринку новобудов, висока вартість ресурсів, мораторій на стягнення застави за валютною іпотекою та дефіцит платоспроможних позичальників (карантинні обмеження знизили реальний дохід населення у 2021 році на 7,2%, а значне зростання рівня безробіття досягло 10,3% у 2022 році) [10]. За даними національного регулятора, незважаючи на проблеми із кредитуванням, частка непрацюючих кредитів (NPL) в банках України знизилася з 48,36% (на 1 січня 2020 року) до 38,12% (на 1 січня 2023 року) (табл. 2.2).

Зменшення рівня непрацюючих кредитів банків пояснюється впровадженням національним регулятором вимог, що стосуються організації управління проблемними активами.

Дотримуючись цих вимог, банки розробили конкретні стратегії управління кредитним ризиком, в яких визначили підходи до вирішення питань, пов'язаних з непрацюючими активами. У 2020 році також були встановлені критерії для списання NPL (банки списали 30,6 млрд гривень та 3,1 млрд іноземної валюти). За цими заходами державні банки у 2022 році скоротили частку NPL з 63,5% до 57,4% [13].

Обсяги активних операцій та частка непрацюючих активів банківського сектору за 2017-2022 рр

Показники	2017р.	2018р.	2019р.	2020 р.	2021р.	2022р.
Кредити корпоративному сектору	892 900	959 601	847 259	795 405	835 658	847 586
непрацюючі кредити	500 263	535 770	456 074	371 157	301 665	363 321
частка непрацюючих кредитів, %	56,03	55,83	53,83	46,66	36,10	42,87
Кредити фізичним особам	174 448	202 202	214 252	208 383	256 291	224 260
непрацюючі кредити	93 353	93 086	73 077	58 230	43 210	68 272
частка непрацюючих кредитів, %	53,51	46,04	34,11	27,94	16,86	30,44
Всі кредити	1 090 914	1 193 558	1 097 595	1 049 579	1 149 567	1 133 563
непрацюючі кредити	594 999	630 767	530 780	430 371	345 131	432 105
частка непрацюючих кредитів, %	54,54	52,85	48,36	41,00	30,02	38,12

Один зі способів компенсації негативного впливу від реалізації кредитного ризику - це стягнення заставного майна. Згідно з сучасною практикою, це майно може залишатися власністю банків на тривалий період. Ці активи є непрофільними, переважно неліквідними, не приносять доходів, і їхня вартість часто є завищеною. Для деяких невеликих українських банків частка непрофільних активів є надмірною. У багатьох випадках банки отримали непрофільні активи в рахунок погашення непрацюючих кредитів, які були видані

пов'язаним особам. При цьому право власності на них фактично залишалося за кінцевими бенефіціарами банків. У таких ситуаціях банки часто не здійснюють реальних спроб продати непрофільні активи або здавати їх в оренду третім особам (за даними національного регулятора, лише 9% таких активів банки планують здавати або вже здають в оренду або лізинг) [37].

Визначення справедливої вартості непрофільних активів часто є складним завданням, оскільки багато об'єктів є нетиповими, а ринок неактивний. Часто декларована оцінка майна є завищеною, що спотворює фінансові показники банків. Окремі банки мають непрофільні активи, розмір яких порівнюється з обсягом основного капіталу фінансових установ.

Слід зауважити, що схильність банківської системи до кредитного ризику визначається, насамперед, значною концентрацією окремих позичальників, зокрема щодо капіталу першого рівня. Це пов'язано з погіршенням платоспроможності значної кількості позичальників у період кризи, що веде до розбалансування платіжного календаря. За думкою національного регулятора, банки самостійно продовжують удосконалювати процедури управління капіталом.

Цьому сприяє запровадження методики оцінки достатності внутрішнього капіталу (ICAAP). Цей метод передбачає трирічний горизонт планування капіталу з урахуванням власної стратегії та бізнес плану, усіх вагомих банківських ризиків та нормативних змін. Впровадження ICAAP дає банкам змогу краще усвідомити обсяг потреби в капіталі та ефективніше розподіляти доступний власний капітал між центрами відповідальності [43].

Крім того, із 2024 року планується приведення структури капіталу банків у відповідність до міжнародних стандартів. У зв'язку з цим буде запроваджено:

- трирівнева структура капіталу (основний капітал 1 рівня, додатковий капітал 1 рівня та капітал 2 рівня);
- нові вимоги до складових власного капіталу та порядку вирахувань із нього;
- додаткові «пруденційні фільтри», спрямовані на очищення капіталу від складових, які не здатні поглинати збитки від реалізації банківських ризиків;

- коефіцієнт левериджу, який встановлює вимоги до достатності капіталу залежно від загального обсягу активів (без застосування коефіцієнтів ризикозваження) [16].

Національний банк може збільшити індивідуальні нормативи достатності капіталу для кожного окремого банку у випадку, якщо виконання мінімальних загальних вимог до достатності капіталу не забезпечить його фінансової стабільності. Ці індивідуальні нормативи будуть визначені на основі результатів наглядового процесу SREP, що включає оцінку ефективності процесу ICAAP.

Важливо відзначити, що у 2020 році темпи кредитування населення банками та небанківськими установами сповільнилися (обсяги залучених населенням кредитів залишалися на рівні 6% ВВП вже третій рік). У зв'язку з уповільненням темпів кредитування та зростанням депозитів, співвідношення кредитів і депозитів населення (loan-to-deposit ratio, LtD) зменшилося на майже 4 відсоткових пункти з початку 2022 року, скоротившись до 33% [19].

Окремо важливо розглянути кредитування малого бізнесу, який історично має обмежений доступ до банківських кредитів. За даними Національного банку України, банки збільшили обсяги кредитування малого бізнесу в 2021 році, незважаючи на те, що малий бізнес зазнав більших втрат від карантинних заходів, ніж середній та великий бізнес (кредити малому бізнесу зросли на 17% до 76.6 млрд гривень) [35].

Зниження процентних ставок для малого бізнесу за державними програмами підтримки кредитування трошки розширило коло потенційних позичальників у банках.

За думкою фахівців Національного банку України, довіра вкладників до банків під час періоду воєнного стану залишається непохитною - обсяги коштів на рахунках населення збільшилися у перші місяці після початку повномасштабної війни. В червні 2022 року національний регулятор значно підвищив облікову ставку, що дозволило банкам надати привабливість гривневим вкладам.

На поточний момент банки надають нові кредити, але апетит до кредитного ризику різко зменшився. Кредитний попит фізичних та юридичних осіб значно

втратив свою активність, і лише окремі галузі, такі як сільське господарство, потребують додаткового фінансування. Уряд, з метою збереження доступу до кредитів, розширив програми державної підтримки. Таким чином, невеликі позичальники продовжують отримувати доступ до вигідних кредитів, а банки спільно несуть кредитні ризики разом з урядом України [12].

Як у період пандемії COVID-19, так і під час воєнного стану, національний регулятор вживав ряд монетарних та регуляторних заходів для подолання кризи (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Основні антикризові заходи НБУ у період пандемії та воєнного стану

Пандемія	Воєнний стан
<ul style="list-style-type: none"> - поступове зниження облікової ставки; - запровадження довгострокового рефінансування; - включення до переліку застави для рефінансування муніципальних та гарантованих державою облігацій; - рекомендовано не виплачувати дивіденди акціонерам. - скасовано оцінку стійкості банків, у т. ч. стрес-тестування; - відтерміновано запровадження буферів капіталу; - відтерміновано подання фінансових звітів, переоцінка та перевірка застав; - призупинено регулярне оновлення планів відновлення; - тимчасово скасовано тарифи системи електронних платежів НБУ; - сприяння «кредитним канікулам» та реструктуризації позик 	<ul style="list-style-type: none"> - запровадження річного бланкового рефінансування; - скасування коригуючих коефіцієнтів для ОВДП, що є заставою за рефінансуванням; - заборонено застосовувати заходи впливу за порушення економічних нормативів; - заборонено виплачувати дивіденди; - скасовано оцінку стійкості банків, у т. ч. стрес-тестування; - відтерміновано запровадження буферів капіталу, підвищення NSFR з 90% до 100%; - відтерміновано подання фінансових звітів, переоцінка та перевірку застав; - призупинено регулярне оновлення планів відновлення; - призупинені виїзні перевірки з фінансового моніторингу; - фіксація валютного курсу, обмеження купівлі валюти, транскордонні валютні операції, на зняття коштів з валютних рахунків; - заборона нараховування неустойки, пені чи підвищення ставки за позиками; - сприяння «кредитним канікулам» та реструктуризації позик

Отже, пандемія COVID-19 та військові події призвели до фінансової кризи, яка мала негативний вплив на соціальний та економічний розвиток України, включаючи вітчизняний банківський сектор. Тим не менше, банківські установи активно працюють, забезпечують ліквідність та продовжують видавати кредити в умовах кризи. Це стало можливим завдяки спільним зусиллям банківської системи, ефективній реакції національного регулятора та реформі банківського сектору України, яка розпочалася у 2015 році. Таким чином, банки пережили поточну кризу, маючи значний капіталовід запас та ліквідність, фінансово стійкі та ефективно управляючи, з вже розробленими планами дій у випадку кризових ситуацій.

2.2. Комплексна оцінка ефективності управління ризиком АТ «Приватбанк»

Система управління ризиками АТ "Приватбанк" охоплює низку політик, методик та процедур, спрямованих на систематичний процес виявлення, вимірювання, моніторингу та пом'якшення різноманітних ризиків. Вона включає такі види ризиків, як кредитний ризик, ризик ліквідності, процентний ризик банківської книги, ринковий ризик, операційний ризик та комплаєнс ризик.

АТ "Приватбанк" у своїй діяльності піддається кредитному ризику, який полягає в можливості завдання одній стороні угоди з фінансовим інструментом фінансових збитків внаслідок невиконання зобов'язань за кредитним договором. Цей ризик виникає через фінансові операції між банками та контрагентами.

При оцінці кредитного портфеля важливо провести аналіз коефіцієнтів. Аналіз кредитного портфеля дозволяє визначити пріоритетні напрямки розміщення кредитних ресурсів, ризики та ефективність портфеля. Для забезпечення відбору найбільш інформативних показників, які характеризують якість кредитного портфеля, важливо враховувати причинно-наслідкові зв'язки між ними. Таким чином, коефіцієнтний аналіз кредитних операцій служить основою для обґрунтованих управлінських рішень.

Коефіцієнтний аналіз кредитної політики АТ «Приватбанк»

Показники	2020 рік	2021 рік	2022 рік
Коефіцієнт кредитної активності	0,34	0,46	0,43
Коефіцієнт темпу росту кредитних активів	-	0,28	-0,03
Коефіцієнт співвідношення кредитів та депозитів	1,1	1,38	1,1
Коефіцієнт співвідношення кредитів та зобов'язань	0,87	0,9	0,8

В результаті проведеного аналізу та оцінки якості кредитного портфеля можна зазначити, що протягом 2020-2022 років коефіцієнт кредитної активності майже відповідав оптимальному діапазону (0,55-0,8). Це свідчить про те, що банк утримував стабільність відношення кредитного портфеля до сукупних активів. Однак, у 2020 році був відзначений незначний спад цього коефіцієнту через підвищення вимог до позичальників та ускладнення умов кредитування, обумовлене кризою в економіці, коливаннями валютного курсу та високим рівнем інфляції.

Коефіцієнт темпу росту кредитних активів впродовж 2019-2022 років свідчить про позитивну діяльність банку та його стійку позицію на фінансовому ринку. Співвідношення кредитів та депозитів, а також співвідношення кредитного портфеля до зобов'язань свідчать, що банк проводив досить агресивну кредитну

політику та мав високий рівень кредитної стійкості протягом аналізованого періоду.

Основною діяльністю АТ "Приватбанк" є кредитування малих та середніх підприємств, що сприяє диверсифікації кредитного портфеля та, відповідно, мінімізації ризиків за географічним розподілом та галузями економіки. Незважаючи на певну диверсифікацію, зауважено, що частина кредитного портфеля залишилася на окупованих територіях.

АТ "Приватбанк" традиційно залучав кошти через депозити фізичних і юридичних осіб, а не шляхом міжбанківських кредитів чи емісії боргових цінних паперів. Після 24 лютого 2022 року для підтримки ліквідності було залучено додатковий кредит від НБУ та планується підтримка від Холдингу у вигляді кредитної лінії. Також банк має тенденції до збільшення собівартості залучених коштів шляхом збільшення частки строкових та ощадних депозитів.

Банк використовує деривативи, зокрема валютні свопи, для управління власною ліквідністю. Однак обсяг та вплив таких операцій на фінансові показники банку за 2021 рік були незначними. Переважна частина активів банку припадає на кредитний портфель, який в основному складається з короткострокових і середньострокових кредитів для малих та середніх підприємств. Більшість наданих кредитів є строковими аннуїтетами з низьким рівнем неповернення, що призводить до високого рівня диверсифікації та стійкості грошових надходжень.

У проведенні операцій з приваблення депозитів основний акцент робиться на цільовій групі, яку складають малі та середні підприємства та приватні клієнти. Визначена цільова група встановлює довгострокові стосунки, спрямовані на збереження їх лояльності до банку, навіть у періоди кризи. Розширюючи свою позицію як банк для малих і середніх підприємств та приватних клієнтів, які віддають перевагу електронним засобам банкінгу, збільшується кількість поточних рахунків для юридичних та фізичних осіб. Поточні рахунки часто є стійким джерелом доходу для банку, оскільки клієнти зобов'язані утримувати

певний рівень коштів на своїх рахунках у зв'язку з операційною необхідністю та сплачувати комісію за обслуговування.

У 2022 році додатковим джерелом фінансування для значного зростання кредитного портфеля банку стали кошти міжнародних фінансових організацій. Цей довгостроковий капітал також сприяє зменшенню ризику ліквідності та фінансування за рахунок різноманітності джерел. Усі ці заходи спрямовані на обмеження можливої концентрації ризику ліквідності та досягнення простоти та зрозумілості у системі управління ліквідністю.

Таблиця 2.5

Показники ліквідності АТ "Приватбанк"

Показник	Значення показника		
	2020	2021	2022
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	0,09	0,14	0,15
Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку	1,13	1,12	1,00
Коефіцієнт відношення високоліквідних до робочих активів	0,14	0,12	0,24
Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	1,00	0,95	0,69
Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів	0,98	0,92	0,23
Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань	0,14	0,12	0,16

Аналізуючи показник ліквідності АТ "Приватбанк", можна зауважити, що протягом періоду з 2019 по 2022 рік банк фактично дотримується визначеного діапазону показника миттєвої ліквідності, який знаходиться у межах 0,2-0,3. Це вказує на значні можливості для банку здійснювати розрахунки своїми ліквідними коштами на розрахункових рахунках та в касах. Протягом цього досліджуваного періоду коефіцієнт загальної ліквідності обов'язань банку коливався між 1,00 та

1,13, трошки нижче нормативного значення (1,2-1,3), що може бути обумовлено різними економічними факторами. Оскільки цей коефіцієнт відображає максимальну здатність банку виконати свої зобов'язання за допомогою всіх своїх активів, банку рекомендується незначно збільшити свій актив.

Співвідношення високоліквідних активів до поточних активів зросло до 0,24 у 2022 році протягом останніх чотирьох років, вказуючи на те, що вага високоліквідних активів у поточних активах залишається досить низькою. З іншого боку, коефіцієнт ресурсної ліквідності пасивів банку зменшився, знижуючись з 1,00 в 2020 році до 0,69 на початку 2021 року, що свідчить про зменшення резервів під дохідні активи банку. Коефіцієнт загальних зобов'язань також скоротився, а також зменшився коефіцієнт ліквідності виданих кредитів та взятих депозитів. Станом на 2021 рік останній показник складає всього 0,23, вказуючи на незбалансованість ліквідності банку. Щодо коефіцієнта загальної ліквідності кредитів і зобов'язань, то він зріс порівняно з 2020 року до 0,16 у 2022 році, що свідчить про меншу здатність банку високоліквідними активами погашати свої зобов'язання.

Отже, з самого початку війни керівництво Банку систематично здійснює нагляд і оцінку якості активів, рівня ризиків та забезпечує стабільну ліквідність та послідовну ділову активність упродовж зазначених років.

За результатами проведеного аналізу у другому розділі можна сформулювати наступні висновки: АТ "Приватбанк" виявляє схильність до привласнення коштів через депозити, унеможливаючи використання міжбанківських кредитів або емітованих боргових цінних паперів. Зазначений аналіз ліквідності свідчить, що протягом періоду з 2018 по 2022 рік банк практично дотримується нормативних значень коефіцієнтів. Ця ситуація вказує на широкі можливості для банку здійснювати розрахунки своїми ліквідними коштами на розрахункових рахунках і в касах. Однак також спостерігається зниження використання залучених коштів у дохідних активах, що, в свою чергу, може бути пов'язано зі збільшенням зобов'язань банку.

2.3. Вплив кризи на рівень банківських ризиків

Сучасна криза, породжена пандемією COVID-19 та повномасштабною війною, викликала негативні наслідки для економіки України.

У 2020 році високий рівень захворювання на COVID-19 призвів до зростання невизначеності щодо подальшої епідеміологічної ситуації, що негативно вплинуло на настрої населення і бізнесу. Уряд України продовжив карантин до кінця 2021 року та ввів додаткові обмеження, включаючи заборону на роботу закладів, що займалися торгівлею непродуктовими товарами, за винятком ліків, медичних виробів та предметів гігієни.

У 2021–2022 роках Україна стояла перед завданням сплатити понад 17 млрд доларів за державним і гарантованим державою боргом в іноземній валюті.

Деякі з промислових галузей, зокрема добувна промисловість, машинобудування та металургія, відчули найбільше скорочення доходів на початку 2021 року. Падіння цін на енергетичну сировину суттєво вплинуло на обсяг реалізації добувної галузі, а зменшення доходів у машинобудуванні та металургії було наслідком звуження попиту на інвестиційні товари та низьких цін на чорні метали.

З середини березня 2020 року реальний наявний дохід населення знизився на 7,2%, що великою мірою було спричинено різким зростанням рівня безробіття, що досягло 10,3% у першому півріччі 2020 року. Закриття кордонів змусило багатьох мігрантів повернутися в Україну, що також негативно вплинуло на реальний наявний дохід.

Весною 2020 року спостерігався пік погіршення платіжної дисципліни фізичних осіб, виявившийся у стрімкому зростанні прострочених кредитів та процентів за ними. Збільшення прострочених виплат юридичних та фізичних осіб збільшило кредитний ризик банків. Літгом 2020 року банки збільшили покриття працюючого портфеля резервами з 3,8% до 5%, але фактичні кредитні збитки залишилися вищими через програми реструктуризації, що надавали боржникам відтермінування.

Навіть при тому, що рівень доларизації балансів банків залишався на високому рівні (до 40%), оцінка валютного ризику в 2020 році отримала середнє значення – 5 балів. Це пояснюється тим, що криза не супроводжувалася неконтрольованою девальвацією гривні: курс національної валюти помірно коливався під впливом чинників зовнішнього середовища, і загалом за дев'ять місяців 2020 року знизився на 12% відносно долара. Тому банки не зазнали значних збитків внаслідок великої доларизації своїх балансів.

Для мінімізації кредитного ризику національний регулятор впровадив спеціальний режим оцінки боржників, що дозволив капіталізувати прострочену заборгованість позичальників, що потрапили в тимчасові фінансові труднощі через пандемію. Процес реструктуризації охопив принаймні десяту частину кредитного портфеля банків.

У 2021 році економіка України почала демонструвати певні ознаки відновлення. Більшість корпорацій збільшили свої прибутки, що позитивно вплинуло на їхню фінансову стійкість та зменшило рівень боргового навантаження.

Стабільні цінові умови, високий внутрішній попит і зниження процентних ставок сприяли значному попиту підприємств на банківські кредити. Обсяг корпоративного кредитного портфеля банків зрос у 2021 році на 40% порівняно з 2020 роком [12]. Особливо швидко зростали обсяги кредитування мікро-, малого та середнього бізнесу, що стимулювалося державною програмою «5–7–9».

Важливо відзначити, що якість корпоративного кредитного портфеля банків у 2021 році покращилась порівняно з 2020 роком (зменшення кількості дефолтів позичальників та обсягу непрацюючих кредитів). Нові кредити надавалися юридичним особам з високими фінансовими показниками.

Кредитування фізичних осіб також відзначалося високою активністю у 2021 році: споживче кредитування відновило свій ріст, а іпотечне збільшилося майже на 60% порівняно з 2020 роком [12].

Навіть при покращенні оцінки кредитного ризику, частка непрацюючих кредитів у портфелі банків лишалась значною. Наприкінці лютого 2022 року

економічна ситуація в Україні суттєво погіршилась через повномасштабну війну Росії проти України, що спричинило глибоку кризу з далекосяжними наслідками для банківського сектору.

Внаслідок війни у 2022 році ВВП знизився на більше як на третину, а рівень інфляції значно перевищив запланований цільовий показник. Завдяки тимчасовій фіксації обмінного курсу вдалося уникнути неконтрольованої девальвації. Національний регулятор був змушений ввести жорсткі обмеження на валютні операції та транскордонні потоки капіталу. Для стабілізації валютного ринку Національний банк України проводив значні інтервенції з продажу іноземної валюти. Рекордно великий дефіцит бюджету частково покривався за рахунок прямого викупу ОВДП (облігацій внутрішніх державних позик) НБУ від Міністерства фінансів [12].

У зв'язку з військовими діями оцінки фінансових ризиків банківського сектору значно погіршилися (табл.2.6).

З таблиці 2.6 видно, що найбільша загроза для банківського сектору України полягає в кредитному ризику (оцінка – 8 балів). Згідно з прогнозами національного регулятора, у 2022 році банки можуть втратити принаймні 20% свого кредитного портфеля через війну та економічну кризу. Збитки в банківському секторі вперше за п'ять років зумовлені різким зростанням резервів за кредитним ризиком. Ці втрати можуть серйозно вплинути на достатність капіталу у банках. У зв'язку з цим, національний регулятор протягом року застосовував політику регуляторних послаблень, таких як тимчасове не застосування заходів впливу за порушення вимог до капіталу чи ліквідності [12].

Опитування, проведене національним регулятором у I кварталі 2022 року серед 28 банків України, вказує на значний приріст всіх фінансових ризиків, зокрема кредитного. Статистика національного регулятора свідчить про суттєве збільшення фінансових ризиків у банківському секторі внаслідок війни Росії з Україною.

Якість виданих кредитів погіршилась, а попит на нові кредитні ресурси впав як серед населення, так і серед підприємств.

Оцінка фінансових ризиків банківського сектору у червні 2022 р.

Фінансовий ризик	Оцінка	Пояснення
Кредитний	8	Ризик посилюється через падіння платоспроможності фізичних та юридичних осіб. Значно погіршилась якість кредитного портфеля банків. Однак помірне боргове навантаження позичальників певною мірою обмежує величину ризику
Ризик ліквідності	3	Ризик ліквідності є помірним через стабільний рівень вкладів населення та підприємств. Банки зберегли значний запас високоякісних ліквідних активів
Валютний	7	Валютний ризик суттєво посилюється через значні дисбаланси на валютному ринку. Ці дисбаланси спричинили значне погіршення девальваційних очікувань. Водночас тимчасова фіксація валютного курсу, рекордно помірна доларизація банківських балансів, майже збалансовані валютні позиції банків обмежили рівень цього ризику

Загальні очікування щодо обсягів кредитування впали до рівня 2015 року. Це пов'язано з погіршенням економічної активності, негативними очікуваннями змін курсів валют та інфляції. Спад витрат на товари тривалого вжитку та недостаток заощаджень поглибили спад попиту на споживчі кредити, а погіршення перспектив ринку нерухомості вразило іпотечне кредитування.

На даний момент банківський сектор перебуває в умовах збитків через значне утримання коштів для формування резервів на випадок фінансових ризиків, переважно за кредитним ризиком.

З початком повномасштабної війни, національний регулятор прийняв заходи для підтримки стійкості банківського сектору, частково використовуючи досвід попередніх криз. Ключові рішення для стабілізації обстановки включають фіксацію валютного курсу, запровадження "кредитних канікул" для позичальників та регулярне рефінансування на річних умовах.

Висновки до розділу 2

Дослідження виявило, що для української економіки та банківської системи реалізувалася низка ризиків, таких як ескалація конфлікту з Росією, різке зростання цін на енергоносії та поширення COVID-19. Загальною наслідком стало погіршення очікувань щодо розвитку економіки України та збільшення фінансових ризиків вітчизняної банківської системи. Індекс фінансового стресу залишався волатильним, а ризики в окремих сегментах фінансового сектору в 2020-2022 роках епізодично зростали.

Аналіз банківського сектору України за 2019-2022 роки показав, що банкам важливо продовжувати працювати над скороченням портфеля непрацюючих кредитів, розробляти плани відновлення фінансової стійкості в кризових ситуаціях, активізувати зусилля щодо очищення балансів від старої валютної іпотеки, своєчасно виконувати програми реструктуризації та капіталізації, затверджені Національним банком за результатами оцінки стійкості у 2021 році, прискорювати реалізацію непрофільних активів та зосереджувати увагу на здійсненні фінансового моніторингу.

З 2018 року банківський сектор України залишається прибутковим. Навіть під час пандемії чисті комісійні доходи тимчасово знизилися, але відновилися на початку 2020 року. Чисті процентні доходи росли завдяки збереженню високого процентного спреду, адже ставки знижувалися як по активах, так і по зобов'язаннях протягом 2021 року. Зауважимо, що звуження спреду в середньостроковій перспективі є неодмінністю. Це визначає ключовий ризик для прибутковості банків та збільшення фінансових ризиків. Також банки стикаються

із скороченням можливостей використання валютних коштів, оскільки попит на валютні кредити в останні роки суттєво знизився. Це підштовхує банки активніше дедоларизувати свої баланси, зменшуючи величину валютних ризиків

3. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКУ

3.1. Міжнародний досвід проведення стрес-тестування банків

Перші застосування стрес-тестів припадають на початок 1990-х років, коли вони переважно використовувалися окремими банками для внутрішнього контролю ризиків. З часом дизайн та функції стрес-тестів значно вдосконалилися. Глобальна фінансова криза 2007/2008 років викликала реформу стрес-тестів та призвела до введення нормативних вимог до стрес-тестування в індустрії фінансових послуг як фінансовими установами, так і наглядовими органами. Перше стрес-тестування в Європі відбулося у 2010 році за участю Європейського органу банківського нагляду. У 2011 році тестування включило 91 європейський банк, що становило 65% активів європейських банків і щонайменше 50% активів у кожній країні [45]. Також велика кількість місцевих регуляторів розширила обсяг досліджень, включивши більше місцевих фінансових установ у перелік об'єктів регулятивного нагляду.

Останнім часом національні регулятори, такі як центральні банки та міністерства фінансів, активно проводять стрес-тести банків з метою визначення потенційного впливу на фінансовий стан у стресових умовах та прийняття відповідних рішень[29].

З введенням міжнародних та національних стандартів тиск на регуляторів у справі регулярного проведення стрес-тестів банків значно зрос. Згідно з рекомендаціями Базеля третина з 1000 найбільших банків зобов'язана проводити стрес-тести тричі на рік відповідно до вимог національних регуляторів або міжнародних агентств, таких як МВФ.

Ряд рекомендацій Європейського комітету банківського нагляду було внесено до Базеля III [36]. За останні п'ять років кількість рекомендацій і директив, прийнятих країнами, зокрема членами «Великої 20», Європейського Союзу та Базельського комітету з банківського нагляду, значно збільшилася.

В останні роки збільшилася кількість та складність регуляторних вимог для банків. Тепер вони зобов'язані відповідати на різноманітні вимоги різних

регуляторів, часто одночасно та протягом обмеженого періоду. Наприклад, на їхньому переліку обов'язків з'явилося подання результатів стрес-тестів як місцевим регуляторам, так і наднаціональним органам, таким як Європейське банківське управління та Міжнародний валютний фонд. Крім того, банки тепер зобов'язані пройти більш суворе стрес-тестування, що акцентує увагу на сценаріях шокового стресу, таких як ризик ліквідності, кредитний ризик, ринковий ризик і операційний ризик, а також включає комплексні тести, наприклад, регресійне стрес-тестування [18].

Підхід до стрес-тестування лишається ключовим елементом, оскільки він визначає не тільки спосіб проведення навчання, але й загальний підхід до процесу. Основними складовими методології стрес-тестування є макроекономічні показники та використання статистичних методів, включаючи різні рівні складності економетричних моделей. Ефективна система стрес-тестування базується на кількох концептуально прийнятих підходах, які описані в таблиці нижче.

Стрес-тести, які використовуються центральними банками, можна розділити на дві категорії: підходи "знизу вгору" і "згори донизу" (табл.3.1). У першому випадку топ-менеджмент банку умисно визначає сценарій, який потім обчислюється та представляється наглядовому органу [47].

У другому випадку регулятори надають вимоги та/або рекомендації щодо стрес-тестування (можливо, на основі єдиного підходу). Роль регуляторів виявляється важливою як при впровадженні стрес-тестів, так і для підвищення їх ефективності.

Тестування "знизу вгору" дозволяє визначити та розглянути профіль ризику для кожного банку. Спроектowana методика передбачає впровадження результатів стрес-тестування в управлінські процеси ризиків банку, стратегічне планування та бюджетування. Остаточні результати тестування слід враховувати при прогнозуванні та плануванні власного капіталу та фінансових показників [19].

Методологія стрес-тестувань

Підхід	Описання методу	Припущення	Переваги	Недоліки
Top-down	Оцінює вплив макроекономічних шоків на баланс установи та/або звіт про прибутки та збитки (або нормативні дані, які вимагають наглядові установи) за допомогою простих розрахунків	Такий підхід є сприятливим для макропруденційного, загальносистемного стрес-тестування (систематичний ризик) і надає перевагу регуляторам, які розробляють власні моделі. Зазвичай використовують прогнози динамічного балансу, включаючи вплив політики та вторинні ефекти	Цей підхід є гнучким, оскільки він не покладається на складні моделі, а також на детальні вхідні/джерельні дані від перевірених установ, а частіше на зведені інституційні дані та менш детальну інформацію.	Здатність швидко отримувати стабільні результати обходиться ціною точності та розуміння окремих банківських установ, які можуть надати оновлені детальні дані. Крім того, системний погляд може не включати специфічні ризики, з якими стикається банківська система
Bottom up	Оцінює вплив макроекономічних потрясінь, використовуючи детальні дані з інституцій, і обчислює фінансові звіти та фінансові результати за допомогою складних статистичних моделей. Потім ці результати можна агрегувати, щоб отримати уявлення про всю установу	Цей підхід є сприятливим для мікропруденційного стрес-тестування (інституційний ризик) і його віддають перевагу банки, які розробляють власні моделі. Вимоги до моделі можуть надаватися регуляторами для забезпечення порівнянності. Зазвичай використовують статичні прогнози балансу без політики моделювання та вторинних ефектів	Результати набагато точніші та відображають характерні ризики установи, враховуючи різномірність і взаємопов'язаність різних портфелів. Деталізація, з якою обчислюються зміни припущень, забезпечує визначення впливу напруг на рівні продукту, що підвищує точність.	Результати не можна порівнювати між установами через різні припущення. Висуваються значні операційні вимоги до різних команд, а також інтенсивні вимоги до даних, що робить ці вправи водночас дорогими та трудомісткими
Комбінований	Комбінація цих підходів може дозволити підхід виклику, за допомогою якого кожен підхід критикується проти іншого, щоб перевірити та забезпечити гарантію якості	Поєднання факторів двох підходів	Переваги кожного підходу все одно будуть застосовані, але сприятимуть забезпеченню якості, якщо порівнювати їх один з одним.	Забезпечення якості стане менш корисним, якщо два підходи не узгоджують свої методології, змінні та припущення. Це вимагатиме додаткових зусиль і часу для вирішення розбіжностей між підходами

Практично половина органів влади розглядає інші ризики, такі як ризик відсоткової ставки, ризик концентрації, суверенний ризик, валютний ризик, ризик невиконання зобов'язань контрагента та комерційний ризик.

При виборі показників для стрес-тестування важливо докладно описати значущі фактори ризику для українських банків, їхні параметри зміни та пов'язані з ними показники. Варіант систематизації актуальних для українських банків ризиків представлено в табл.3.2.

Таблиця 3.2.

Параметри ризиків для стрес-тестування

Види ризику	Параметри ризику	Коефіцієнти, що аналізуються
Кредитний	Зниження кредитоспроможності позичальника. Погіршення якості кредитного портфеля. Виникнення простроченого основного боргу і процентних платежів. Прояв факторів ділового ризику. Ненадійність джерел погашення боргу	Коефіцієнт регулятивного капіталу. Коефіцієнт економічного капіталу. Коефіцієнт капіталу за даними бухгалтерського обліку
Ліквідності	Використання короткострокових ресурсів для покриття більш довгострокових активів. Покриття ресурсами низьколіквідних активів	Коефіцієнти ліквідності, передбачені Базелем III. Внутрішні коефіцієнти ліквідності
Юридичний	Зміни у правовій системі. Порушення клієнтами та контрагентами банківської організації умов договорів	Внутрішні показники
Валютний	Непередбачувана зміна вартості основних валют. Директивне встановлення державою курсових обмежень. Обмеження доступу до ринків іноземної валюти.	Методологія Value at Risk Внутрішні показники.
Достатності капіталу	Зміна ринкової вартості банківських активів. Зростання об'єму виданих позик	Коефіцієнти достатності капіталу
Прибутковості	Нестабільні джерела формування прибутку. Зростання реальної вартості ресурсів. Частка непрацюючих активів. Використання довгострокової частини ресурсів для покриття високоліквідних активів	Грошові потоки. Чистий прибуток. Коефіцієнт капіталу за даними бухгалтерського обліку

У міжнародній банківській практиці використовуються різні методології стрес-тестування, які можна розділити на дві основні категорії. Однофакторне стрес-тестування, що також відоме як аналіз чутливості, спрямоване на вивчення впливу окремого фактора на активи кредитної установи в короткостроковій перспективі. Такі фактори можуть включати рівень інфляції, ключові відсоткові ставки, обмінні курси і т.д.

З іншого боку, багатофакторне стрес-тестування, головним чином, спрямоване на оцінку стратегічних перспектив кредитних установ. Воно оцінює потенційний вплив різноманітних факторів ризику на діяльність кредитних організацій у кризовій ситуації, зосереджуючись на вірогідності такої події [51].

Початково стрес-тестування розроблялося як інструмент для оцінки ризиків на рівні індивідуальних портфелів. Зараз вони широко використовуються фінансовими установами як засіб управління ризиками. Поступово методи стрес-тестування розширили своє застосування для вимірювання чутливості групи установ, таких як банки, або навіть всієї фінансової системи до загальних стресових сценаріїв. Розвиток стрес-тестів залежить від економічної ситуації, регуляторних вимог, наявності ефективних інструментів і систем. Залучення регуляторів виявляється вирішальним для трансформації стрес-тестування в загальноприйнятту найкращу практику для банків. У країнах, де стрес-тестування є нормативною вимогою, банки частіше включають його в процеси управління ризиками та бізнес-планування.

3.2. Інструменти стратегічного управління фінансовими ризиками банку в умовах кризи

Стратегія управління фінансовими ризиками банку охоплює ідентифікацію причин виникнення ризиків, аналіз банківських операцій та продуктів, пов'язаних з ризиками, визначення центрів відповідальності та колегіальних органів по внутрішніх лініях захисту, розробку методів аналізу і оцінки фінансових ризиків та загальних принципів управління фінансовими ризиками.

Наприклад, стратегічне управління кредитним ризиком за зазначеними компонентами наведено в таблиці 3.3.

Стратегія управління ризиком ліквідності банку включає управління як активами (формування ліквідних активів), так і пасивами (залучення коштів для задоволення очікуваного попиту на фінансові ресурси). Бюджетування та

стратегічне планування виконуються з метою відповіді на регуляторні вимоги щодо ризику ліквідності та внутрішніх лімітів.

Таблиця 3.3

Стратегічне управління кредитним ризиком

Показник	Характеристика
Причини виникнення	погіршення фінансового стану позичальника
Банківські операції, що пов'язані з реалізацією кредитного ризику	надання кредитів фізичним та юридичним особам; надання банківських гарантій, поруки; факторинг; операції з оплати акредитивів; надання міжбанківських кредитів; операції РЕПО; операції із здійснення кредитно-деривативних угод
Приклади прояву ризику	фінансові втрати банку від неповернення «тіла» кредиту та непогашення відсотків; порушення нормативів, встановлених регулятором
Центри відповідальності, у яких виникає кредитний ризик (бізнес-сегменти)	відділ корпоративного бізнесу; відділ роздрібного бізнесу; казначейство
Лінії захисту:	центри відповідальності (відділ корпоративного бізнесу та відділ роздрібного бізнесу, казначейство)
1 лінія	відділ управління банківськими ризиками; кредитний комітет;
2 лінія	відділ внутрішнього аудиту; правління банку; рада банку
3 лінія	зовнішній аудит; Національний банк України
4 лінія	Оцінка кредитного ризику
	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз дотримання нормативів обов'язкового резервування, установлених національним регулятором; - скорингові моделі; - кредитний рейтинг за міжнародною шкалою; - імовірність дефолту (PD) - відображає ймовірність припинення виконання контрагента своїх зобов'язань; - втрати в разі дефолту (LGD) - відображає рівень втрат (збитків) унаслідок дефолту контрагента; - експозиція під ризиком (EAD) – відображає борг за активом, який перебуває під ризиком дефолту контрагента;
Підходи до управління кредитним ризиком	ризик-апетит; ліміти; економічний капітал; резерви під кредитні операції; забезпечення при наданні кредитів; стрес-тестування

Заходи для зниження ризику ліквідності можуть включати як заходи для залучення додаткових ліквідних активів, так і заходи для обмеження активних банківських операцій. Основні ризиковані банківські операції включають вхідні та вихідні грошові потоки, що може виникати внаслідок розриву між сумами та датами надходження та списання грошових коштів, а також вкладення в фінансові активи, де існує ймовірність втрат при реалізації через неможливість закриття відкритої позиції або низьку ліквідність фінансового ризику.

Згідно з Положенням НБУ «Про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах», для оцінки ризику ліквідності банк використовує інструменти моніторингу, такі як аналіз дотримання нормативів ліквідності та норм обов'язкового резервування, GAP-аналіз для визначення часової неузгодженості між вимогами та зобов'язаннями банку, і аналіз концентрації зобов'язань за різними критеріями; нагляд за наявними необтяженими високоякісними ліквідними активами; оцінка інформації про ситуацію на ринку цінних паперів та фінансовому секторі; аналіз ризику ліквідності банку протягом операційного дня, включаючи розрахунок таких показників: максимального використання ліквідності в межах операційного дня (найвищого кумулятивного негативного сальдо між вхідними та вихідними платежами за кореспондентськими рахунками банку від початку дня до моменту розрахунку); наявної миттєвої ліквідності на початку кожного робочого дня.

Ринковий ризик охоплює процентний, валютний і фондовий ризики. Основними видами процентного ризику є [33]:

Ризик зміни вартості ресурсів, що виникає через різницю в строках погашення (для інструментів із фіксованою процентною ставкою) та переоцінку величини ставки (для інструментів із змінною процентною ставкою) банківських активів, зобов'язань та позабалансових позицій;

Ризик зміни кривої дохідності, що виникає через зміни в нахилі та формі кривої дохідності;

Базисний ризик, що виникає через відсутність зв'язку між коригуванням ставок, отриманих та сплачених за різними інструментами, всі інші характеристики яких стосовно переоцінки є однаковими.

Отже, спеціальний фондовий ризик передбачає можливість зниження вартості цінних паперів конкретного емітента, тоді як загальний фондовий ризик вказує на ризик зменшення ринкової вартості всього портфеля цінних паперів.

Згідно з Базелем II, оцінка спеціального фондового ризику (СФР) здійснюється як добуток модулю суми всіх довгих та коротких позицій банку (сума значень позицій без врахування знаку) та коефіцієнта ризику 8%.

Для високоліквідних та добре диверсифікованих портфельів може застосовуватися коефіцієнт 4%, за що банк повинен отримати попередній дозвіл національного регулятора.

Оцінка загального фондового ризику (ЗФР) здійснюється як добуток простої суми всіх довгих та коротких позицій банку (сума значень позицій з врахуванням знаку) та коефіцієнта ризику 8%.

Валютний ризик – це можливість фінансових втрат внаслідок небажаних коливань курсів іноземних валют та цін на банківські метали.

Валютний ризик може бути розкритий за наступними видами [42]:

- Ризик трансакції виникає, коли небажані коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій.

- Трансляційний ризик полягає в тому, що величина еквіваленту валютної позиції звітності змінюється через зміни обмінних курсів, які використовуються для перерахунку залишків у іноземних валютах в базову (національну) валюту.

- Економічний валютний ризик виникає внаслідок змін конкурентоспроможності фінансової установи або її структур на зовнішньому ринку через суттєві зміни обмінних курсів.

У умовах кризи банк вносить корективи в стратегію управління фінансовими ризиками (табл. 3.4).

Стратегія управління банківськими ризиками в умовах кризи

Назва ризику	Управління ризиками
Кредитний	<ul style="list-style-type: none"> - додатковий аналіз ситуації за секторами економіки, у яких виявлено збільшення рівня кредитного ризику; - поглиблений аналіз кредитоспроможності позичальників та переоцінка застави за кредитами; - зміна лімітів за кредитним ризиком; - залучення додаткового забезпечення за наданими кредитами; - передача частини ризику третій стороні (наприклад, сек'юритизація кредитних активів); - збільшення обсягу економічного капіталу для покриття кредитного ризику; - зміна структури кредитного портфеля, зокрема за рахунок відмови від надання кредитів з підвищеним рівнем ризику; - використання додаткових заходів контролю за діяльністю окремих позичальників; - проведення додаткового стрес-тестингу за кредитним ризиком
Ринковий	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення резервів на покриття втрат від реалізації ринкового ризику; - проведення додаткових операцій із хеджування ринкового ризику; - оперативний перегляд внутрішньобанківських лімітів на обсяг, склад та умови операцій, які пов'язані з ринковим ризиком; - зміна базових процентних ставок з метою коригування структури активів і пасивів; - зміна структури портфелів цінних паперів; - здійснення запозичень на фінансовому ринку; - проведення додаткового стрес-тестингу за ринковим ризиком; - збільшення обсягу економічного капіталу з метою покриття ринкового ризику
Ліквідності	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення фінансового буферу - переформатування структури фінансових інвестицій у напрямку високоліквідних цінних паперів; - зміна встановлених лімітів; - проведення додаткового стрес-тестингу за ризиком ліквідності; - збільшення економічного капіталу з метою покриття ризику ліквідності.

Таким чином, в умовах кризи банк ситуаційно змінює стратегію управління банківськими ризиками, а саме: корегує внутрішні обмеження, збільшує рівень економічного капіталу за допомогою формування додаткових резервів, змінює структури кредитних портфелів та портфелів з цінними паперами, проводить операції з хеджування та сек'юритизації банківських активів.

3.3. Визначення стратегії управління фінансовими ризиками банку за рівнем їх суттєвості

Точне і вчасне визначення суттєвості фінансових ризиків становить ключовий аспект ефективного ризик-менеджменту банку. Банк, який не проводить оцінку рівня суттєвості фінансових ризиків, обмежує свою здатність контролювати або відстежувати ці ризики. Ефективні інструменти управління фінансовими ризиками повинні адекватно відповідати масштабу ризиків, яким банк викладений.

Стратегічне управління фінансовими ризиками банку прямо ґрунтується на оцінці рівня суттєвості ризиків. Крім того, визначення суттєвості створює основу для діалогу між банком та його вищим керівництвом, членами правління та іншими зацікавленими сторонами банку.

Суттєвість фінансового ризику визначається двома ключовими компонентами: обсягом ризику та можливими втратами. Оцінка рівня суттєвості може бути класифікована як "максимальна", "середня" або "мінімальна".

Оцінка рівня суттєвості фінансового ризику проводиться на основі аналізу якісних та кількісних показників. У свою чергу, якісна оцінка рівня суттєвості фінансового ризику включає два аспекти: зовнішній, що визначає вплив факторів зовнішнього середовища на конкретний фінансовий ризик банку, та внутрішній, що відображає експозицію під ризиком, ймовірність дефолту, розмір збитків від конкретного фінансового ризику. Якісна оцінка рівня суттєвості фінансового ризику здійснюється відділом з управління банківськими ризиками на основі експертної оцінки ризик-менеджерів (табл. 3.5).

Якісна оцінка рівня суттєвості фінансових ризиків

Компоненти	Якісна оцінка у балах		
	1	2	3
I. Зовнішня	ординарні умови	передкризовий стан	Криза
II. Внутрішні: - експозиція під ризиком	відсутня або мінімальна	середня	висока
- імовірності дефолту	випадків реалізації ризику не зафіксовано або вони дуже рідкісні	випадки реалізації ризику фіксуються з середньою періодичністю	випадки реалізації ризику фіксуються на регулярній основі з високою періодичністю
розмір можливих збитків	розмір збитків мінімальний (не перевищує встановлений «апетит до ризику»)	розмір збитків незначно перевищує величину «апетиту до ризику»	втрати від реалізації ризику можуть мати катастрофічні наслідки для банку

Кількісна оцінка рівня значущості фінансових ризиків включає в себе ідентифікацію показників, що конкретизують різні аспекти ризиків. У цьому контексті кількісні компоненти повинні дотримуватися наступних принципів:

Охоплювати всі складові фінансового ризику, зокрема експозицію під ризиком, ймовірність дефолту та розмір збитків.

Віддзеркалювати економічну сутність ризику.

Бути об'єктивними і не потребувати експертної оцінки, виражатися у вигляді коефіцієнтів, абсолютних значень і т. д.

Ґрунтуватися на фінансових звітах банку.

Для кожної компоненти визначаються порогові значення (часовий період), які в подальшому трансформуються в бальні показники рівня значущості.

Кількісна оцінка рівня значущості ризику ліквідності здійснюється за наступними компонентами:

Норматив короткострокової ліквідності.

Коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR).

Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR).

Рівень ризику ліквідності на основі результатів стрес-тестування.

Кількісна оцінка рівня суттєвості кредитного ризику наведена у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Кількісна оцінка рівня суттєвості ризику ліквідності

Компоненти	Оцінка у балах		
	1	2	3
Норматив короткострокової ліквідності	більше 80%	[60%-80 %]	менше 60 %
Коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR)	100%	[80%-100%)	менше 80 %
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)	100%	[80%-100%)	менше 80 %
Величина ризику ліквідності за результатами стрес-тестування	нижче ризик-апетиту	незначно перевищує ризик-апетит	значно перевищує ризик-апетит

Мінімальний рівень значущості фінансового ризику вказує на те, що його обсяг не перевищує встановлені ліміти (ризик-апетит) і не становить загрози для фінансового стану банку. Процедури ризик-менеджменту на цьому рівні значущості є стандартними і не передбачають використання додаткових (розширених) заходів для зменшення обсягу ризику.

Зокрема, середній рівень значущості фінансового ризику свідчить про те, що його обсяг трохи перевищує ліміти (ризик-апетит), але така ситуація може

повністю контролюватися і не становить серйозної загрози для прибутків і капіталу банку. У цьому випадку банк може вжити додаткових заходів для покращення фінансової стабільності, таких як:

- часткове закриття відкритих позицій з певного виду фінансового ризику;
- залучення короткострокових міжбанківських позик;
- залучення довгострокових коштів юридичних та фізичних осіб на нових умовах;
- частковий продаж власної іноземної валюти;
- обмеження або призупинення надання коштів за відкритими кредитними і овердрафтними лініями;
- частковий продаж цінних паперів.

Максимальний рівень значущості фінансового ризику вказує на серйозне порушення внутрішніх та зовнішніх обмежень, величина ризику загрожує подальшій діяльності банку, і, отже, необхідно застосовувати заходи плану самооздоровлення.

З урахуванням постійної невизначеності та економічної кризи українські банківські установи повинні мати ефективні системи управління банківськими ризиками, які відповідають природі, складності та розміру ризиків. Розробка ефективних методик та інструментів для управління ризиками є ключовою умовою для запобігання виникненню збитків та підтримання фінансової стійкості. Удосконалення систем управління ризиками підвищує стабільність та прибутковість, роблячи банк привабливим для споживачів та інвесторів, і виокремлює його серед конкурентів.

Аналіз банківської системи підтверджує, що одним з найбільш суттєвих ризиків є кредитний ризик. Управління цим ризиком є ключовим аспектом для банків, оскільки кредитні операції є основним джерелом доходів. Необхідно мати ефективну систему управління кредитним ризиком, яка охоплює виявлення, вимірювання, моніторинг, звітування, контроль та пом'якшення ризику на індивідуальній та портфельній основі. Зокрема, проведення стрес-тестування кредитного ризику відповідно до вимог НБУ важливо для виявлення нових чи

зростання існуючих факторів кредитного ризику та визначення відповідного рівня ризик-апетиту.

Висновки до розділу 3

Стратегічне управління фінансовими ризиками в ситуації відносно стабільного зовнішнього середовища значуще відрізняється від управління в умовах фінансової кризи. У першому випадку акцент робиться на фінансових ризиках, пов'язаних з активно-пасивними операціями банку, з метою уникнення значних відхилень від запланованих економіко-фінансових показників через "реалізацію" ризиків. З іншого боку, у ситуації фінансової кризи, об'єктом управління стають ризики, що виникли через кризові явища, і головною метою системи управління є уникнення банкрутства та подолання кризової ситуації з мінімальними втратами.

В умовах звичайного фінансового середовища основними засобами управління фінансовими ризиками банку є визначення рівня ризик-апетиту, дотримання економічних стандартів, формування економічного капіталу для покриття фінансових ризиків, резервів, проведення стрес-тестів та хеджування фінансових ризиків. В умовах фінансової нестабільності банк коригує свою стратегію управління фінансовими ризиками, змінюючи внутрішні обмеження, підвищуючи рівень економічного капіталу за рахунок формування додаткових резервів, змінюючи структури кредитних та цінних паперів портфелів, а також проводячи операції з хеджування та сек'юритизації банківських активів.

Рівень фінансових ризиків визначається стратегією розвитку банку. У разі вибору агресивної стратегії банк має високий ризик-апетит, що призводить до значних фінансових ризиків, частина з яких може залишатися непокритою економічним капіталом. При стабільній стратегії ризик-апетит є помірним, і фінансові ризики повністю покриваються економічним капіталом. У випадку антикризової стратегії фінансові ризики мінімізуються і покриваються в запасом,

що робить цю стратегію оптимальною в умовах кризи, підвищуючи стійкість банку до негативних впливів зовнішніх та внутрішніх факторів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Банківський ризик представляє собою можливість відхилення показників діяльності від запланованих, внаслідок впливу різних чинників, що може призвести до втрат ресурсів. Виникнення ризиків обумовлене як зовнішніми, так і внутрішніми факторами. З огляду на специфіку банківської діяльності повністю уникнути ризиків неможливо, тому важливо активно впроваджувати систему управління ризиками. Управління ризиками є важливою складовою діяльності банківського менеджменту. Процес управління ризиками включає етапи ідентифікації ризику, аналізу та оцінювання ризику, ухвалення рішень про його прийняття чи відхилення, впровадження заходів для мінімізації ризику та контроль за позиціями ризику. Рішення щодо управління ризиками можуть включати уникнення, прийняття, мінімізацію чи передачу ризику третім особам. Розробка ефективної стратегії управління фінансовими ризиками вимагає уваги як на рівні держави, так і на рівні кожного окремого банку.

Для впровадження стратегії управління фінансовими ризиками у банку запропоновано комплекс інструментів для подолання кризових ситуацій. Реалізація цієї стратегії має на меті збереження фінансової стійкості банку під час кризового періоду.

Фінансові ризики банку, такі як кредитний, ліквідності та ринковий ризик, є наслідком виконання активно-пасивних операцій і мають високу ймовірність виникнення кількісної величини. За рекомендаціями, управління фінансовими ризиками повинно бути проведене за центрами відповідальності, що визначаються як сегменти банку, чиє бізнес-спрямування пов'язане з певним видом ризику. Основна ідея полягає в тому, що ці центри відповідальності повинні систематично ідентифікувати та оцінювати фінансові ризики, оскільки їх розмір є змінною величиною, яка потребує постійної кількісної та якісної оцінки та коригування, особливо в умовах кризи.

Аналіз банківського сектору України за період 2019-2022 роки виявив негативні події, такі як війна з Росією, різке зростання цін на енергоносії,

поширення COVID-19, зменшення експорту і волатильність курсу. Ці кризові фактори вплинули на фінансову стійкість банківських установ. З метою мінімізації негативного впливу фінансових ризиків рекомендується банкам активно займатися зменшенням портфеля непрацюючих кредитів, розробляти плани відновлення фінансової стійкості на випадок кризової ситуації, активізувати зусилля щодо очищення балансів від старої валютної іпотеки, вчасно виконувати програми реструктуризації та капіталізації, прискорювати реалізацію непрофільних активів та покращувати результативність інструментів фінансового моніторингу.

На початку 2022 року аналіз фінансових ризиків у банківському секторі вказав на те, що, незважаючи на успішну реструктуризацію "непрацюючих" кредитів, рівень кредитного ризику залишається значно високим. Західний ризик ліквідності залишається на мінімальному рівні завдяки нахилу населення зберігати заощадження під час карантину. Рівень доларизації балансів банків не показав зростання від початку кризи, що дозволяє фінансовим установам утриматися на середньому рівні ринкового ризику.

З'ясовано, що стратегія самооздоровлення банку повинна бути вбудована у стратегію управління фінансовими ризиками та ґрунтуватися на плані відновлення фінансової стійкості в умовах кризи. Цей План включає заходи щодо зниження рівня ризиків, підтримки економічного капіталу, а також антикризові заходи, такі як продаж певних напрямків бізнесу, активів, реструктуризація зобов'язань і так далі. Конкретні заходи самооздоровлення визначаються банком в залежності від його розміру, структури та напрямків діяльності. Для успішного самооздоровлення банку важливо належним чином описувати методики оцінки активів, ступеня їх знецінення, стратегії хеджування, сек'юритизації активів та ключові управлінські інформаційні системи.

Стратегія управління фінансовими ризиками включає в себе антикризовий ризик-менеджмент, що передбачає комплекс заходів, застосовуваних у період кризи з метою зменшення негативного впливу непрогнозованих та/або значних змін чинників зовнішнього середовища на подальший стратегічний розвиток

банку. Антикризовий ризик-менеджмент ґрунтується на ситуаційному підході, що означає, що в разі необхідності банк перебудовує механізм управління своїми активно-пасивними операціями, власним капіталом, ліквідністю, резервами, прибутковістю, а також вносить корективи до стратегічних та бюджетних планів. Стратегія управління фінансовими ризиками включає в себе визначення рівня суттєвості фінансового ризику, який об'єднує якісні та кількісні компоненти оцінки ризику. Мінімальний рівень суттєвості фінансового ризику не становить загрози для подальшої діяльності банку. Середній рівень суттєвості вказує на те, що обсяг ризику незначно перевищує ліміти (ризик-апетит), проте ця ситуація не призводить до значної загрози для надходжень і капіталу банку. У такому випадку банк може вжити додаткові заходи для поліпшення фінансової стабільності. Максимальний рівень суттєвості фінансового ризику свідчить про значне порушення обмежень; розмір ризику загрожує подальшій діяльності банку, тому необхідно застосовувати конкретні заходи плану самооздоровлення.